

Lietuvos diplomatinis atstovavimas Prancūzijoje septintajame dešimtmetyje. Krizė

Diplomatinio atstovavimo Prancūzijoje dešimtmetis tėra dalis Lietuvos diplomatinės tarnybos (toliau – LDT) istorijos okupaciniu laikotarpiu. Tačiau šis dešimtmetis, tiksliau – antroji jo pusė, tapo išskirtinė LDT istorijoje dėl nesutarimų, kurie peržengė LDT ribas.

Straipsnis iš esmės parašytas remiantis Stasio Lozoraičio archyve Romoje esančių LDT narių (ir ne tik jų) oficialiais ir asmeniniais susirašinėjimais, atmintinėmis ir pažymomis. Kad tema būtų visiškai išnagrinėta, reiktų dar patyrinėti prof. Jurgio Baltrušaičio archyvą, esantį Prancūzijoje, bei to laikotarpio JAV valstybės departamento ir Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos archyvo dokumentus.

Šio darbo tikslas – remiantis prieinamais šaltiniais atskleisti Lietuvos diplomatinio atstovavimo Prancūzijoje tuometinę padėtį ir pamėginti atsakyti į klausimą, kodėl tarp diplomatinio atstovo Prancūzijoje S. Lozoraičio ir jo padėjėjų prof. J. Baltrušaičio bei Antano Liutkaus kilo nesutarimai.

Lietuvos diplomatijos istoriografijoje ši tema nebuvo nagrinėta. Iš Lietuvos diplomatų atsiminimų ar vėliau spaudoje pasirodžiusių informacijų apie LDT veiklą susidarė įspūdis, jog šią temą buvo vengiama liesti, tarsi ji būtų palikta, kad savaime išsitrintų iš LDT istorijos. Dr. Stasys Antanas Bačkis, tuometinis Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone patarėjas, buvo vienas tų, kuris gerai žinojo kilusių nesutarimų aplinkybes.

Tačiau atsiminimuose apie LDT veiklą jis neužsiminė, kad septintajame dešimtmetyje S. Lozoraitis neteko Lietuvos atstovo Prancūzijoje pareigų ir jas perėmė prof. J. Baltrušaitis¹. Žurnalo „Karys“ parengtame informaciniame priede apie LDT tuometinis Lietuvos atstovas prof. J. Baltrušaitis pristatomas Lietuvos atstovu Paryžiuje iš karto po dr. S. A. Bačkio išvykimo 1960 m. į JAV². Net neužsiminta, kad S. Lozoraitis nuo 1960 m. iki 1965 m. pabaigos buvo Lietuvos atstovu, o jam nesant Prancūzijoje prof. J. Baltrušaitis jį pavaduodavo.

LDT, gyvavusi visą okupacijos laikotarpį, turėjo išlaikyti ne tik sunkų egzistencijos egzaminą, bet ir laikytis užsibrėžtų tikslų – aplinkybių diktuojamomis sąlygomis nuolat kelti Lietuvos laisvinimo klausimą tarptautinėje aplinkoje. Laikui bėgant ir LDT narių gretoms retėjant kaskart išskildavo diplomatinės tarnybos gyvybingumo ir postų išlaikymo klausimas. 1957 m. mirus pasiuntiniui Vašingtone Povilui Žadeikiui, jo vietą užėmė patarėjas Juozas Kajeckas. Į pagalbą patarėjo pareigoms buvo pasitelktas į JAV ketinęs emigruoti dr. S. A. Bačkis. Lietuvos diplomatinio posto Paryžiuje vietą užėmė Lietuvos diplomatijos šefas S. Lozoraitis. Prancūzijos užsienio reikalų ministerija sutiko gyvenančiam Romoje S. Lozoraičiui išduoti diplomatinę kortelę įgalioto ministro titulu³, tuo pripažindama diplomati-

nį atstovavimą. Kadangi S. Lozoraitis ir toliau liko gyventi Romoje, jo padėjėju Paryžiuje buvo prof. J. Baltrušaitis (1957 m. spalio 4 d. diplomatijos šefas S. Lozoraitis jį paskyrė pasiuntinybės patarėju)⁴, o kanceliariinių reikalų tvarkytoju – A. Liutkus, kurio bute atlikdavo ir kanceliariinius darbus.

Diplomatijos šefas liko gyventi Romoje, kur Lietuvos diplomatinė veikla buvo nutraukta dar 1941 m., ir sutiko važinėti į Paryžių, šitaip palaikydamas pusiau oficialų (turėjo Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos išduotą diplomatinę kortelę, tačiau neturėjo diplomatinės atstovybės) diplomatinį atstovavimą. Tai lėmė politinės aplinkybės ir asmeninės priežastys. Pirma, JAV valstybės departamentas, finansiškai kontroliavęs Lietuvos diplomatinę tarnybą, nepritarė (tikėtina, kad tokia nuomonė galėjo būti suformuota ne be laikinojo reikalų patikėtinio Vašingtone J. Kajecko pastangų) anksčiau siūlytoms prof. J. Baltrušaičio, plk. Juozo Lanskoronskio ir A. Liutkaus kandidatūroms į Lietuvos diplomatinio atstovo pareigas, o pritarė S. Lozoraičio kandidatūrai; jam, beje, nereikėjo mokėti papildomo atlyginimo, išskyrus tai, ką jis gaudavo Romoje⁵ (papildomai jam buvo skirta lėšų važinėti į Paryžių). Antra, švelnėjant Prancūzijos politikai Sovietų Sąjungos atžvilgiu (vėliau tarpusavio santykiai dėl politikos Alžyre vėl komplikavosi), Užsienio reikalų ministerija reikalavo pasilikti gyventi Romoje, nes persikėlimas į Paryžių būtų atkreipęs sovietų dėmesį⁶. Trečia, viena iš kliūčių buvo tai, kad Paryžiuje buvo sunku susirasti gyvenamąjį būstą, kuriame taip pat galėtų priiminėti ir lankytojus⁷. Dėl visų šių priežasčių S. Lozoraitis turėjo pasirinkti prieinamiausią būdą, t. y. važinėti iš Romos į Paryžių kelis kartus per metus.

1940 m. sovietams perėmus Lietuvos pasiuntinybės pastatą, Lietuvos diplomatai neoficialiai diplomatinės funkcijas atlikdavo savo gyvenamuosiuose būstuose. Tai iki

to laiko darė dr. S. A. Bačkis, savo namus pavertęs mažąja pasiuntinybe ir lietuvių, gyvenančių Prancūzijoje, susibūrimo vieta. Vėliau, jam išvykus į Vašingtoną, diplomatai kanceliariinius darbus atlikdavo A. Liutkaus namuose. Diplomatinis darbas vyko neturint pasiuntinybės pastato, tačiau vis dėlto tuo metu Paryžiuje dirbę diplomatinį darbą Lietuvos pareigūnai save laikė Lietuvos pasiuntinybės darbuotojais. Tuo buvo siekiama, nors ir neoficialiai, sudaryti veikiančios Lietuvos atstovybės įvaizdį. Kiekviena proga Lietuvos diplomatai Paryžiuje kėlė ir diplomatinio atstovavimo oficialaus įteisinimo klausimą. Prof. J. Baltrušaitis pasinaudodamas sena pažintimi su žmonos vaikystės draugu, Užsienio reikalų ministerijos Juridinio skyriaus viršininku A. Grosu norėjo, kad Lietuvos „pasiuntinybė“ (butas, kuriame atlikdavo kanceliariinius darbus) būtų įtraukta į diplomatinį sąrašą⁸. Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnai gerai suprato Lietuvos diplomatų padėtį, išklausydavo jų prašymus, tačiau vengdami Sovietų Sąjungos neigiamos reakcijos nenorėjo imtis jokių konkrečių priemonių.

Pasikeitus LDT personalo sudėčiai Paryžiuje, lėšų diplomatiniam atstovavimui Prancūzijoje buvo skiriama tiek pat kaip ir anksčiau. Iki to laiko siūstas kreditas dr. S. A. Bačkiui (450 JAV dolerių) Valstybės departamento sutikimu buvo paskirstytas A. Liutkaus atlyginimui, raštinės ir buto išlaidoms (300 JAV dol.), prof. J. Baltrušaičio raštinės reikmėms (25 JAV dol.), o likę pinigai – S. Lozoraičio kelionėms (bilietams ir pragyvenimui) į Paryžių (100 JAV dol.) bei raštinės reikmėms (25 JAV dol.)⁹. Prof. J. Baltrušaičiui, ėjusiam patarėjo pareigas, kaip ir anksčiau atlyginimas nebuvo mokamas¹⁰. Diplomatiniam atstovavimui Paryžiuje lėšos iš Vašingtono buvo siunčiamos S. Lozoraičiui, kuris vėliau jas paskirstydavo.

1960 m. birželio 15 d. dr. S. A. Bačkiui išvykus į Vašingtoną, S. Lozoraitis jau kitą dieną apsilankė Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje ir pristatė naują diplomatinę „komandą“¹¹. Nors S. Lozoraitis ir neturėjo didelių iliuzijų, kad tuo ar artimiausiu metu Lietuva atgaus nepriklausomybę, vienas esminių jo lankymosi Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje tikslų buvo tarptautinėje aplinkoje užsitikrinti jos pareigūnų paramą Lietuvos nepriklausomybės atstatymo bylai¹². Vėliau S. Lozoraičiui atvykus į Paryžių jo ir Užsienio reikalų ministerijos pareigūnų susitikimai vykdavo gana reguliariai. Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnai teigė: „...mes niekada neužmirštame jūsų [Lietuvos. – L. J.] reikalo ir jis visados yra mums artimas“¹³. Tai rodo, kad Lietuvos nepriklausomos valstybės klausimas jiems nesvetimas. Kita vertus, Prancūzija savo deklaratyviais pareiškimais, kuriuose būdavo minimos Baltijos šalys, ne per daug padėjo valstybingumą atgauti siekiančioms šalims. Kartais būdavo ir taip, jog Prancūzijos prezidentas gen. Ch. de Gaulle, kalbėdamas apie pavergtus kraštus, net neužsimindavo apie Baltijos kraštų okupaciją ir aneksiją¹⁴. Iš esamų dokumentų nesusidaro įspūdis, kad prof. J. Baltrušaičio pažintis (ją jis užmezgė pasinaudojęs žmonos artimais ryšiais) su Ch. de Gaulle būtų turėjusi didelę reikšmę Lietuvos laisvinimo bylai ar diplomatiniam atstovavimui. Tačiau, kita vertus, negalima sakyti, kad tai nepadėjo užmegzti ir sustiprinti santykių bei ieškoti palankių sprendimų su tuo metu valdžioje buvusiais golistais. Tokios pažintys buvo naudingos tik tada, jei nekliudė pačių prancūzų gyvybiniais interesams.

1969 m. gen. Ch. de Gaulle pasitraukus iš Prancūzijos prezidento posto, galima sakyti, nutrūko ir prof. J. Baltrušaičio ryšiai su generolu. Gen. Ch. de Gaulle žmona rašė Baltrušaičiams, kad „generolas de Gaulle nebenori į nieką kištis, nei ką sakyti, nei

ką leisti sakyti savo vardu“¹⁵, o kiek vėliau ir pats generolas rašė: „...mano pasiryžimas yra nebedalyvauti jokiose viešose ceremonijose...“¹⁶. Atėjus į valdžią naujoms politinėms jėgoms Prancūzijoje, golistai prarado iki to laiko turėtas pozicijas, todėl tiek pačioje Užsienio reikalų ministerijoje, tiek kitose valstybės įstaigose prof. J. Baltrušaičiui reikėjo užmegzti naujas pažintis. Platūs prof. J. Baltrušaičio ryšiai turėjo įtakos ir jo paties padėčiai LDT.

Remiantis įvairiais to meto dokumentais, daugiausia diplomatų laiškais ir raštais, gana sudėtinga detaliai nušviesti septintojo dešimtmečio diplomatinio atstovavimo Prancūzijoje aspektus. Turbūt viena esminių informacijos trūkumo priežasčių buvo ta, kad Paryžiuje dirbę prof. J. Baltrušaitis ir A. Liutkus gana retai teikdavo informaciją LDT nariams. Ne kartą diplomatijos šefas S. Lozoraitis reiškė nepasitenkinimą A. Liutkui (prof. J. Baltrušaitis nerašė lietuviškai), kad jam retai siunčia informacinę medžiagą ir kad netinkamai atlieka pareigas¹⁷. Tuometinio patarėjo prof. J. Baltrušaičio parengta (tiksliau – jo pasirašyta) medžiaga, pavadinta „Anapurna“¹⁸, rodo, kad vienas svarbiausių diplomatinio atstovų uždavinių buvo gauti prancūzų valdžios pritarimą, neprarandant teikiamų pabėgėliams lengvatų, kelionėse į Prancūziją ir atgal naudotis lietuviškais pasais. Nors 1952 m. Prancūzijos URM ir įgaliojo vizuoti į šalį atvykstančių Baltijos šalių piliečių pasus, tačiau jau tais pačiais metais prefektūros pradėjo nebepripažinti jų užsienio pasų, vertė juos registruotis pabėgėlių centruose, kur vietoj „lietuvių tautybės“ (*nationalite lithuanienne*) būdavo išduodamos kortelės su užrašu „lietuvių kilmės pabėgėlis“ (*refugie d'origine lithuanienne*), kartais net ir „rusų kilmės“ (*d'origine russe*). Anot prof. J. Baltrušaičio, tai nelabai atitiko Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo principą ir sudarė politinių neaiškumų pavojų¹⁹. Norėdami pakeisti susida-

riusią padėtį, Lietuvos diplomatai ne kartą kreipėsi į Prancūzijos užsienio reikalų ministeriją, rašė notas, ieškojo pažinčių ir užtarimų tarp aukštų Prancūzijos pareigūnų, tačiau šis reikalas nejudėjo taip greitai, kaip norėta. Tik dėl ilgo diplomatinio ir asmeninio spaudimo (prof. J. Baltrušaičio žodžiais, pasinaudojant jo paties pažintimis) 1965 m. pavyko gauti Prancūzijos valdžios pritarimą vizuoti trijų buvusių nepriklausomų Baltijos šalių piliečių pasus, gauti identifikacijos korteles (*carte d'identite*) su „lietuvių tautybės“ įrašu.

KRIZĖ

Septintojo dešimtmečio viduryje tarp S. Lozoraičio ir prof. J. Baltrušaičio bei A. Liutkaus kilo tarpusavio nesutarimai, sulaukę atgarsio ir už LDT ribų. LDT vidaus krizė buvo sunkiausia per visą LDT veiklą okupacijos laikotarpiu. Kilusios krizės priežastys yra įvairios, joms turėjo įtakos išorinės jėgos, todėl vienareikšmiškai jas apibūdinti būtų gana sudėtinga. Pirmiausia reikėtų užsiminti apie pirmuosius trinties signalus, vėliau turėjusius įtakos ir tolesnei diplomatinio atstovavimo eigai.

Dokumentai rodo, kad S. Lozoraičio ir prof. J. Baltrušaičio bei A. Liutkaus tarpusavio nesutarimai prasidėjo, kai S. Lozoraitis dėl A. Liutkaus neveiklumo jam nuo 1964 m. lapkričio mėn. sumažino atlyginimą iki 250 JAV dol. (buvo 300 JAV dol.). Prof. J. Baltrušaičio teigimu, lėšų mažinimas neatitiko 1960 m. tarpusavio susitarimo dėl atlyginimų paskirstymo²⁰. Tarpusavio susirašinėjimai dėl atlyginimo truko ne vienerius metus. Į šį reikalą įsikišo ir lietuvių išeivija bei JAV valstybės departamentas, kontroliavęs LDT lėšas. Nesant akivaizdžių įrodymų būtų sunku A. Liutkaus atlyginimo sumažinimą sieti su vėliau kilusiais incidentais, kurių kaltininku Prancūzijos už-

sienio reikalų ministerijoje buvo laikomas S. Lozoraitis. Kita vertus, neatmestina hipotezė, jog ir kita, prieš S. Lozoraitį nusiteikusi pusė galėjo imtis provokacijų, kad išstumtų jį iš Lietuvos atstovo Prancūzijoje pareigų. Gal būtų galima iškelti ir dar vieną hipotezę – pašalinių jėgų įsikišimą norint sukompromituoti LDT, tačiau tam neturint aiškių įrodymų kol kas ši hipotezė yra atmestina.

1966 m. vasario 17 d. prancūzų opozicinis laikraštis „Aux Ecoutes“ išspausdino žinutę, kad kasmetinį Paryžiaus lietuvių Vasario 16-osios minėjimą valdžia uždraudė švęsti viešai. Laikraštis kaip draudimo motyvą nurodė būsimą prezidento gen. Ch. de Gaulle vizitą į Maskvą²¹, esą prezidentui „būtų nepatogu ir nedraugiška priminti, net ir labai diskretiškai, kad Sovietų Vyriausybė „užmiršo“ atstatyti mažo krašto prarastą nepriklausomybę ir kad be JAV yra ir kitų „imperialistų“ ir „kolonistų“...“²² S. Lozoraičio teigimu, prof. J. Baltrušaitis apkaltino jį dėl šios informacijos paskleidimo laikraštyje ir vėliau apie tai informavo Užsienio reikalų ministeriją. Po šio incidento prof. J. Baltrušaitis ir A. Liutkus nutraukė su S. Lozoraičiu santykius²³. Anot S. Lozoraičio, kad toks laikraštis egzistuoja, jis sužinojo tik pasirodžius žinutei²⁴. Buvusio Lietuvos karo atašė Paryžiuje plk. J. Lanskoronskio teigimu, prof. J. Baltrušaitis rašė Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (toliau – VLIK'o) pirmininkui, kad Prancūzijos URM šiame straipsnyje atpažino savo „pasikalbėjimo su Ponu Lozoraičiu elementus“²⁵, nes susitikime dalyvavo tik du URM pareigūnai ir S. Lozoraitis. Kaltinimo šešėlis krito ant S. Lozoraičio, tačiau, anot plk. J. Lanskoronskio išvadų, prof. J. Baltrušaitis taip pat žinojo S. Lozoraičio pokalbio su URM pareigūnais turinį...²⁶

Tais pačiais metais S. Lozoraitis, rengdamasis apsilankyti Paryžiuje Vasario 16-osios minėjimo proga, paprašė A. Liutkaus iš

anksto išspausdinti kvietimus į priėmimą pagal įprastą, nuo 1961 m. naudojamą formą – tada kvietimus S. Lozoraitis pasirašydavo kaip Lietuvos ministras²⁷. Tačiau sužinojęs neigiamą Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos reakciją dėl neseniai įvykusio precedento su Latvijos atstovu (jis į nacionalinės šventės minėjimą vienus kvietimus pasirašė laikinuoju reikalų patikėtiniu, kitus – Latvijos pasiuntinybės patarėjo titulu²⁸), S. Lozoraitis rašė A. Liutkui, kad jei toks prisistatymas gali sukelti tam tikrų komplikacijų, geriau prie kvietimuose vartojamo žodžio „Ministras“ ranka prirašyti „buvęs“²⁹. Išsiaiškinus, kad Užsienio reikalų ministerijai netinka ir tokia forma, S. Lozoraitis atšaukė pirminius savo prašymus, nusprendė anksčiau vykti į Paryžių ir pats viską išsiaiškinti³⁰. Susitikęs su Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnais S. Lozoraitis išsiaiškino, kad priimtinausia kvietimo forma būtų be jokių titulų ir užuominų apie nacionalinės šventės minėjimą. A. Liutkus buvo paprašytas surašyti tokį tekstą: „Ponas ir ponia Lozoraičiai turi garbės pakviesti į priėmimą, kuris įvyks vasario 23 d. 18 val. Scribe viešbutyje“ (*Monsieur et Madame S. Lozoraitis ont l'honneur d'inviter a la Reception qui aura lieu le 23 fevrier a 18 heures a l'Hotel Scribe*)³¹. Nors Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai, gavę tokios formos kvietimą, pažadėjo ateiti į priėmimą³², deja, priėmime nepasirodė nė vienas minėtos ministerijos pareigūnas. Tai sukėlė S. Lozoraičio nepasitenkinimą ir jis ėmė dar labiau nepasitikėti A. Liutkumi, nes jį įtarinėjo dėl netinkamų kvietimų į Užsienio reikalų ministeriją išsiuntimo.

Nemalonumai dėl „Aux Ecoutes“ straipsnio bei kvietimų į Vasario 16-osios minėjimą S. Lozoraičiui sukėlė įtarimų, kad minėtos provokacijos buvo nukreiptos prieš jį patį. S. Lozoraitis įtarė, jog prof. J. Baltrušaitis siekė vietoj jo tapti Lietuvos atstovu Prancūzijoje³³.

Netrukus po visų šių incidentų Prancūzijos užsienio reikalų ministerija nebepratęsė diplomatinės kortelės galiojimo S. Lozoraičiui³⁴. Toks Užsienio reikalų ministerijos žingsnis galėtų būti motyvuojamas kaip reakcija į pastaruosius įvykius, kuriuos URM siejo su S. Lozoraičio pavarde. Plk. J. Lankoronskio žodžiais, diplomatinės kortelės „niekuomet nebuvo ir nėra koks nors atstovavimo pripažinimas ar kredencialas, bet tik susijęs su tam tikromis lengvatomis, privilegijuotas asmens paliudijimas. Tų kortelių savininkai niekuomet nebuvo ir nėra įtraukti, kad ir iš kurtuazijos (kaip, pvz., Did. Britanijoje) į Diplomatinio Korpo sąrašo knygutę“³⁵. Viena vertus, tai tėra funkcionalus diplomatinės kortelės įvertinimas, kita vertus, tame galima įžvelgti ir politinį aspektą, kuris, beje, turėjo įtakos vertinant S. Lozoraičio statusą JAV valstybės departamente.

Galimas daiktas, kad Paryžiuje dirbę prof. J. Baltrušaitis ir A. Liutkus galėjo paveikti URM sprendimą dėl S. Lozoraičio diplomatinės kortelės pratęsimo. Lietuvių išeivijos laikraštis „Draugas“ diplomatinės kortelės neišdavimą prilygino *persona non grata* statusui³⁶. Šiai istorijai tapus viešai, S. Lozoraitis atkreipė J. Baltrušaičio ir A. Liutkaus dėmesį į tai, kad „tokių gandų platinimas yra neleistinas tiek mūsų tarnybos tvarkos, tiek Lietuvos interesų atžvilgiu“³⁷.

Kiek vėliau prof. J. Baltrušaitis rašė Lietuvos atstovui Vašingtone J. Kajeckui, jog S. Lozoraičio „diplomatinės padėties Paryžiuje likvidavimas ir statuso praradimas“ įvyko dėl jo asmeniško konflikto su URM³⁸. Laiško pabaigoje prof. J. Baltrušaitis pabrėžė, kad „Baltijos kraštų reprezentantai Prancūzijoje, Quai d'Orsay yra priimti asmenišku titulu ir kad Prancūzija, nepripažindama jokių aneksijų, nepripažįsta jokių Pabaltijos Kraštų užsieny vyriausybių nei Diplomatinės Šešų ir kad kraštų atstovavimas vyksta senų Atstovybių personalinės tų

sos pagrindu. P. Baltrušaičio diplomatinė kortelė yra 123, 124 ir Liutkaus 185, 186 Nr. Nr. reguliariai pratęstos. Jokie personaliniai pakeitimai Paryžiuje, nei politiniai, nei administratyviniai, dabar nėra galimi. Paryžiui paskirti kreditai nebegali būti naudojami kitais. Prašau visus Paryžiui skirtus kreditus siųsti į Paryžių³⁹. Susidaro įspūdis, kad prof. J. Baltrušaitis save laikė diplomatinio atstovu Prancūzijoje, dėl to ultimatyviai reikalavo ne tik visų atstovavimui Prancūzijoje lėšų (įskaitant ir 1960 m. numatytas lėšas, skirtas S. Lozoraičiui važinėti iš Romos į Paryžių), bet ir padidinti lėšas, grasindamas kitu atveju skųstis JAV ambasada Paryžiuje⁴⁰. Po tokio akibrokšto J. Kajeckas rašė S. Lozoraičiui, kad ne be prof. J. Baltrušaičio pastangų JAV valstybės departamentas tikrai sužinos apie finansinius nesklandumus LDT, ir pasiūlė S. Lozoraičiui pateikti finansinę ataskaitą Valstybės departamentui⁴¹.

Santykiai tarp S. Lozoraičio ir prof. J. Baltrušaičio bei A. Liutkaus nepagerėjo. A. Liutkui neįvykdžius S. Lozoraičio pareiginių nurodymų, nuo 1967 m. lapkričio 1 d. diplomatijos šefas atleido jį iš jo einamų pareigų Paryžiuje⁴². Prof. J. Baltrušaičio nereikėjo atleisti, nes S. Lozoraitis nebuvo raštu pavedęs eiti jam jokių pareigų (niekada nėra buvęs URM valdininku). Prof. J. Baltrušaitis buvo įtrauktas į pasiuntinybės Paryžiaus sąrašą tik dėl to, kad nereikėtų mokėti mokesčių⁴³. S. Lozoraitis paprašė J. Kajecko informuoti JAV valstybės departamentą apie atleidimą⁴⁴. Atleidus A. Liutką iš pareigų, S. Lozoraičiui pasirodė, kad pasidarė neaktualus ir lėšų siuntimo į Paryžių klausimas. Valstybės departamento pareigūnai, neatsižvelgdami į S. Lozoraičio priimtą sprendimą dėl atleidimo, pasiūlė J. Kajeckui siųsti kreditus tiesiai į Paryžių, o ne kaip anksčiau per S. Lozoraitį Romoje⁴⁵. Lietuvos atstovas Vašingtone, atsiklausęs Valstybės departamento, pasiteiravo S. Lozorai-

čio, ar jis nepersigalvos dėl A. Liutkaus atleidimo. Atsakymas buvo neigiamas, nes, anot S. Lozoraičio, per ilgai laukta, kada A. Liutkus liausis kartu su prof. J. Baltrušaičiu prieš jį veikti ir pradės dirbti. Tuo remdamasis S. Lozoraitis reikalavo, kad Paryžiui skirtos lėšos būtų siunčiamos jam⁴⁶. Kurį laiką atstovavimui Paryžiuje lėšos buvo siunčiamos ir toliau į Romą. A. Liutkaus atlyginimą J. Kajeckas užšaldė, o tai reiškė, kad jo atleidimas galiojo⁴⁷ iki kito Valstybės departamento sprendimo.

Netrukus J. Kajeckas JAV valstybės departamento pavedimu kreipėsi į S. Lozoraitį prašydamas aiškiai atskleisti tuometinę Lietuvos atstovavimo Prancūzijoje padėtį (nurodyti personalo sudėtį ir titulus, pateikti informaciją apie personalo statusą, kokiems tikslams reikalingi kreditai), nes, anot J. Kajecko, departamento pareigūnai laikėsi nuomonės, kad kol nėra S. Lozoraičio, Lietuvos atstovu Paryžiuje laikinai esąs prof. J. Baltrušaitis⁴⁸. Kiek vėliau Valstybės departamentas pažymėjo, kad patys prancūzai prof. J. Baltrušaitį laiko Lietuvos laikinuoju reikalų patikėtiniu, ir teigiamai atsiliepė apie jo glaudžius santykius su gen. Ch. de Gaulle. Taip pat Lietuvos atstovui Vašingtone buvo leista suprasti, kad teikiami kreditai prof. J. Baltrušaičiui yra per maži⁴⁹.

J. Kajeckas, turbūt nelabai suvokęs tikrosios padėties atstovavimo Paryžiuje peripetijų arba tiesiog nenorėjęs būti konfliktuojančių pusių tarpininku, paprašė S. Lozoraičio atvykti į Vašingtoną ir Valstybės departamente viską apie tuometinę padėtį pačiam paaiškinti⁵⁰. Apskritai krizės Paryžiuje metu paaiškėjo, kad J. Kajeckas yra silpnas diplomatas, neatstovaujantis Lietuvos reikalams ir principams, labiau atitinkantis Valstybės departamento tarnautojo, o ne Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovo vaidmenį. Be departamento leidimo J. Kajeckas dėl ankstesnių S. Lozoraičio neišmokėjimų A. Liutkui delsdavo siųsti S. Lozo-

raičiui atlyginimą. Vėliau J. Kajeckas vadinamąsias S. Lozoraičio „skolas“ A. Liutkui pats apmokėdavo⁵¹, tačiau nėra aišku, ar tam nebuvo panaudotas S. Lozoraičio atlyginimas.

Po kurio laiko Valstybės departamentas per Lietuvos atstovą Vašingtone galutinai suformulavo savo poziciją Lietuvos atstovavimo Paryžiuje klausimu. Susitikęs su Valstybės departamento pareigūnu J. Kajeckas informavo, kad, jų žiniomis, S. Lozoraitis neturi Prancūzijoje diplomatinio statuso, o prof. J. Baltrušaitis ir A. Liutkus turi. Pastarojo atleidimą JAV pareigūnas konstatavo kaip skaudų mostą A. Liutkaus atžvilgiu; jis teigė, kad tiek apie pastarąjį, tiek apie prof. J. Baltrušaitį prancūzai buvo susidarę gerą nuomonę, todėl pareikalavo visus reikalingus kreditus siųsti (su Valstybės departamento atsakomybe⁵²) tik į Paryžių. Pasak J. Kajecko, prof. J. Baltrušaitis pats renka si sau bendradarbį⁵³. Nors J. Kajecko ryšiai su prof. J. Baltrušaičiu buvo nereguliarūs, vis dėlto pastarasis viską žinojo, nes informaciją apie Valstybės departamento priimamus sprendimus LDT atžvilgiu jis gaudavo iš JAV ambasados Paryžiuje⁵⁴. Beje, J. Kajeckas buvo įspėtas, kad jei trintis Paryžiuje ir toliau tęsis, patys prancūzai nutrauks Lietuvos atstovavimą Prancūzijoje⁵⁵. Atrodo, jog tokia pozicija Valstybės departamentas norėjo nutraukti LDT kilusius vidaus nesutarimus. Kita vertus, tokia politika parodė, kad JAV valstybės departamentas nesiskaito su LDT, S. Lozoraičio, kaip diplomatinio šefo, taigi vyriausiojo LDT nario, sprendimais. Nemažai įtakos atstovavimo padėties pasikeitimui Paryžiuje turėjo ir prof. J. Baltrušaitis. Remdamasis plačiomis pažintimis jis ne tik perėmė iš S. Lozoraičio postą Paryžiuje, bet ir susigrąžino lėšas bei teisę pačiam rinktis bendradarbį. Užtarėjų ir draugų Prancūzijos valdžios sluoksniuose prof. J. Baltrušaitis turėjo kur kas daugiau nei S. Lozoraitis, todėl jam nebu-

vo sunku nuteikti prancūzus ir kreipti įvykius savo naudai. Prof. J. Baltrušaitis galėjo patrauklus būti ir amerikiečiams, su kuriais jis užmezgė ryšius padedamas savo žmonos, dirbusios JAV ambasadoje Paryžiuje. Galimas daiktas, daug lėmė jo pažintys ne tik su aukštais Prancūzijos pareigūnais, bet ir su prezidentu gen. Ch. de Gaulle. Kartą JAV valstybės departamento Baltijos šalių skyriaus viršininkas B. Wardas užsiminė, kad „ponas J. Baltrušaitis labai gerai informuoja apie savo veiklą jų „office“ Paryžiuje ir jis turi gerus ryšius Prancūzų tarpe“⁵⁶. Kita vertus, S. Lozoraitis pačių prancūzų akyse buvo nepatogus sovietų atžvilgiu⁵⁷, t. y. jis buvo kur kas labiau politiškai pastebima asmenybė negu prof. J. Baltrušaitis.

Prof. J. Baltrušaitis, kaip Lietuvos atstovas Prancūzijoje, pirmą kartą ant Lietuvos pasiuntinybės blanko pasirašė 1968 m. kovo 5 d. laiške J. Kajeckui, kuriam nurodė, kad į A. Liutkaus sąskaitą turi būti pervadamos lėšos, iš kurių 300 JAV dol. (vėliau padidėjo iki 325 JAV dol.) numatė pastarajam, o likusią sumą (475 JAV dol.) – atstovui (kvituose tai prof. J. Baltrušaitis įvardydavo taip: Lietuvos atstovavimui Paryžiuje). Beje, prof. J. Baltrušaitis ir toliau reikalavo sumokėti iki to laiko S. Lozoraičio neišmokėtas skolas A. Liutkui⁵⁸.

Toks akivaizdus prof. J. Baltrušaičio ir A. Liutkaus nesiskaitymas su Lietuvos diplomatinio šefu S. Lozoraičiu, jo nurodymų nepaisymas, galima sakyti, nustatė visą likusią LDT prieš juos pačius⁵⁹. Laikydami S. Lozoraičio nurodymų, nė vienas iš likusių LDT narių nepalaikė ryšių su Paryžiuje save laikančiais Lietuvos atstovais prof. J. Baltrušaičiu ir A. Liutkumi. Lietuvos pasiuntinys Londone Bronius Kazys Balutis, nors ir nepalaikė santykių su prof. J. Baltrušaičiu, tačiau jam būdingu pamokomu stiliumi laiške profesoriui atkreipė jo dėmesį į tai, kad pagal nusistovėjusią diplomati-

nę tradiciją vidaus skandalai nėra keliami į paviršių, ir pasiūlė, nesileidžiant į jokiais ginčo detales, priimti kilnų sprendimą, t. y. pasitraukti iš einamų pareigų⁶⁰.

1968 m. rugsėjo 26 d. S. Lozoraitis, J. Kajeckas, dr. S. A. Bačkis ir S. Lozoraitis jaunesnysis pasirašė raštą (vėliau tam pritarė ir kiti LDT nariai⁶¹), kuriame pareiškė, kad prof. J. Baltrušaičio piniginės pretenzijos yra nesvarstytinos, jo veikla Paryžiuje kenksminga Lietuvos interesams, todėl reikia prašyti Valstybės departamentą sulaikyti kreditų į Paryžių siuntimą, kol „Baltrušaičio ir Liutkaus sudaryta tenai neleistina padėtis bus sutvarkyta“⁶². Pasirašdami šį dokumentą Lietuvos diplomatai, galima sakyti, rizikavo atstovavimo Paryžiuje likimu. Lietuvos laisvės komiteto pirmininkas Vaclovas Sidzikauskas ir VLIK'o pirmininkas Juozas Kęstutis Valiūnas parengė bendrą komunikatą, kurio viename iš punktų reikalavo, kad Lietuvos atstovas Vašingtone tuoj pat atsiimtų iš Valstybės departamento diplomatų pasirašytą pareiškimą, kad S. Lozoraitis turi susitarti su prof. J. Baltrušaičiu ir kad „Lietuvos diplomatinė ekspozitūra [...] susilaikytų nuo tokių *ad personum*, kurie eventualiai gali skaudžiai atsiliepti ne tik kuriam diplomatinės tarnybos pareigūnui, bet ir didžiai pakenkti Lietuvos ir lietuvių tautos bendriems interesams“⁶³. Kiek žinoma, J. Kajeckas vėliau atsiėmė iš Valstybės departamento LDT narių pareiškimą⁶⁴, tačiau nėra duomenų, dėl kokios priežasties jis tai padarė. Aišku tik viena: Valstybės departamentas ir toliau rėmė prof. J. Baltrušaičio atstovavimą Paryžiuje, siuntė jam lėšas ir per susitikimą su Lietuvos atstovu Vašingtone atkreipė dėmesį į tai, kad prancūzų akyse S. Lozoraitis nėra ministras Paryžiuje, todėl jei padėtis nepagerės, bus protestuojama arba prof. J. Baltrušaitis pasitrauks iš atstovo pareigų, ir Lietuvos atstovavimas Prancūzijoje gali būti nutrauktas⁶⁵. JAV valstybės departamento

Baltijos skyriaus viršininko B. Wardo nuomone, Lietuva turi nedaug pripažintų atstovybių, todėl Paryžiaus atstovavimo panaikinimas būtų „fatališkas ir katastrofiškas“⁶⁶. Tai buvo rimti perspėjantys signalai visai LDT. Visus kilusius ginčus turėjo išspręsti gražiuoju pati LDT, tiksliau – S. Lozoraitis turėjo nesipriešinti prof. J. Baltrušaičio atstovavimo faktui.

1970 m. vasario 9 d. mirus A. Liutkui ir prof. J. Baltrušaičiui padėjėja pasirinkus J. Liutkienę, kuri laiką finansavimas iš Vašingtono į Paryžių nenutrūko. Tačiau tų pačių metų pabaigoje A. Liutkaus žmona dėl šeimyninių priežasčių pasitraukė iš Lietuvos atstovybės Paryžiuje sekretorės pareigų⁶⁷. Kiek žinoma, JAV valstybės departamentas ir toliau skyrė lėšų prof. J. Baltrušaičiui kaip paties departamento ir Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pripažintam atstovui.

IŠVADOS

Sudėtinga būtų nurodyti vieną Paryžiuje kilusios krizės priežastį. Vargu ar esminė kilusių nesutarimų priežastis galėtų būti ta, kad S. Lozoraitis vienašališkai sumažino A. Liutkui atlyginimą. Neatmestina galimybė, jog visų tolesnių įvykių priežastimi galėjo būti dokumentuose neužfiksuoti motyvai. Tačiau remiantis turimais dokumentais galima daryti tam tikras prielaidas:

1. Prof. J. Baltrušaitis ir A. Liutkus galėjo turėti įtakos Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos sprendimui nepratęsti S. Lozoraičiui diplomatinės kortelės galiojimo. Jie tai galėjo daryti dėl to, kad išstumtų jį iš Lietuvos atstovo Prancūzijoje pareigų.

2. JAV valstybės departamentui ir Prancūzijos užsienio reikalų ministerijai dėl turimų ryšių ir mažesnio politinio autoriteto priimtinesnė buvo prof. J. Baltrušaičio kandidatūra.

3. Pirmą kartą LDT sukrėtę dideli vidaus nesutarimai parodė, kad pati tarnyba yra nepajėgi išspręsti savo problemų ir yra visiškai priklausoma nuo finansiškai ją kontroliuojančių JAV.

Nuorodos

¹ Dr. S. A. Bačkis, „Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)“, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, Vilnius, 1997, t. 36, p. 17.

² C. Surdokas, „Lietuvos diplomatinė ir konsulinė tarnyba“, atspaudas iš 1987 m. žurnalo „Karys“, Nr. 8–9.

³ S. Lozoraičio 1960 m. liepos 21 d. atmintinė, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

⁴ S. Lozoraičio 1966 m. gegužės 10 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid*; dr. S. A. Bačkis teigia, kad prof. J. Baltrušaitis patarėju buvo paskirtas 1951 m., žr.: dr. S. A. Bačkis, *op. cit.*

⁵ J. Kajecko 1960 m. gegužės 20 d. laiškas S. Lozoraičiui, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

⁶ S. Lozoraičio 1960 m. birželio 3 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid*.

⁷ *Ibid*.

⁸ Prof. J. Baltrušaičio 1963 m. spalio 29 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid*.

⁹ S. Lozoraičio 1960 m. birželio 25 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid*.

¹⁰ S. Lozoraičio 1960 m. birželio 3 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid*.

¹¹ S. Lozoraičio 1960 m. birželio 16 d. atmintinė, *ibid*.

¹² S. Lozoraičio 1960 m. lapkričio 21 d. atmintinė, *ibid*.

¹³ S. Lozoraičio 1961 m. rugpjūčio 17 d. atmintinė, *ibid*.

¹⁴ 1963 m. gegužės 22 d. atmintinė, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, A. Geručio archyvas, F155-312.

¹⁵ Prof. J. Baltrušaičio 1971 m. vasario 16 d. atmintinė, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje.

¹⁶ *Ibid*.

¹⁷ S. Lozoraičio 1966 m. birželio 14 d. laiškas, *ibid*; S. Lozoraičio 1966 m. rugpjūčio 8 d. laiškas A. Liutkui, *ibid*.

¹⁸ Prof. J. Baltrušaičio 1965 m. kovo 12 d. atmintinė, *ibid*.

¹⁹ *Ibid*.

²⁰ Prof. J. Baltrušaičio 1965 m. rugsėjo 24 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid*.

4. JAV valstybės departamentas nepaisė S. Lozoraičio sprendimų dėl A. Liutkaus atleidimo, ir tai rodė, kad svarbiausia Lietuvos laisvės bylos advokatė, JAV, nelabai vertina LDT ir diplomatijos šefą.

²¹ S. Lozoraičio 1966 m. balandžio 23 d. atmintinė, *ibid*.

²² J. Lanskoronskis, „Diplomatinės krizės“ klausimu“ (nedatuotas), *ibid*.

²³ S. Lozoraičio 1968 m. kovo 20 d. atmintinė, *ibid*.

²⁴ *Ibid*.

²⁵ J. Lanskoronskis, *op. cit.*

²⁶ *Ibid*.

²⁷ S. Lozoraičio 1968 m. kovo 20 d. atmintinė, *ibid*.

²⁸ Prof. J. Baltrušaičio 1966 m. sausio 8 d. atmintinė, *ibid*; S. Lozoraičio 1966 m. balandžio 23 d. atmintinė, *ibid*.

²⁹ S. Lozoraičio 1966 m. vasario 1 d. laiškas A. Liutkui, *ibid*.

³⁰ S. Lozoraičio 1966 m. vasario 3 d. laiškas prof. J. Baltrušaičiui, *ibid*.

³¹ S. Lozoraičio 1968 m. kovo 20 d. atmintinė, *ibid*.

³² *Ibid*.

³³ *Ibid*.

³⁴ *Ibid*.

³⁵ J. Lanskoronskis, *op. cit.*

³⁶ „Paryžiuje kažkas negerai“, *Draugas*, 1966, birželio 30, Nr. 152, p. 1.

³⁷ S. Lozoraičio 1966 m. rugpjūčio 5 d. laiškas prof. J. Baltrušaičiui, S. Lozoraičio asmeninis archyvas Romoje; S. Lozoraičio 1966 m. rugpjūčio 5 d. laiškas A. Liutkui, *ibid*.

³⁸ Prof. J. Baltrušaičio 1967 m. rugsėjo 25 d. atmintinė, *ibid*.

³⁹ *Ibid*.

⁴⁰ Prof. J. Baltrušaičio 1967 m. rugsėjo 5 d. atmintinė, *ibid*.

⁴¹ J. Kajecko 1967 m. rugsėjo 9 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid*.

⁴² S. Lozoraičio 1967 m. rugsėjo 21 d. raštas A. Liutkui, *ibid*.

⁴³ S. Lozoraičio 1967 m. rugsėjo 1 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid*.

⁴⁴ S. Lozoraičio 1968 m. kovo 20 d. atmintinė, *ibid*.

⁴⁵ J. Kajecko 1967 m. lapkričio 13 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid*.

⁴⁶ S. Lozoraičio 1967 m. lapkričio 18 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid.*

⁴⁷ J. Kajecko 1967 m. gruodžio 19 d. laiškas (Nr. 2004) S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁴⁸ J. Kajecko 1967 m. gruodžio 19 d. laiškas (Nr. 2007) S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁴⁹ J. Kajecko 1968 m. sausio 10 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ J. Kajecko 1968 m. birželio 28 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵² J. Kajecko 1968 m. gegužės 15 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵³ J. Kajecko 1968 m. kovo 5 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵⁴ Prof. J. Baltrušaičio 1968 m. kovo 9 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid.*

⁵⁵ J. Kajecko 1968 m. kovo 5 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵⁶ J. Kajecko 1970 m. gegužės 20 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁵⁷ S. Lozoraičio 1968 m. kovo 24 d. laiškas dr. S. A. Bačkiui, *ibid.*

⁵⁸ Prof. J. Baltrušaičio 1968 m. kovo 5 d. laiškas J. Kajeckui, *ibid.*

⁵⁹ A. Grišono ir K. Čibiro 1968 m. kovo 29 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁶⁰ B. K. Balučio 1967 m. gegužės 18 d. laiškas prof. J. Baltrušaičiui, *ibid.*

⁶¹ S. Lozoraičio 1969 m. sausio 30 d. laiškas B. Bieliukui, *ibid.*

⁶² S. Lozoraičio, J. Kajecko, dr. S. A. Bačkio, S. Lozoraičio jaunesniojo 1968 m. rugsėjo 26 d. rašto nuorašas, *ibid.*

⁶³ V. Sidzikausko ir dr. J. K. Valiūno 1968 m. gruodžio 12 d. atmintinė, *ibid.*

⁶⁴ Dr. J. K. Valiūno 1969 m. vasario 28 d. laiškas prof. J. Baltrušaičiui, *ibid.*

⁶⁵ J. Kajecko 1969 m. balandžio 2 d. laiškas S. Lozoraičiui, *ibid.*

⁶⁶ Dr. J. K. Valiūno 1969 m. birželio 23 d. atmintinė, *ibid.*

⁶⁷ J. Liutkienės 1970 m. gruodžio 21 d. raštas prof. J. Baltrušaičiui, *ibid.*

Gauta 2001 07 18

Lietuvos Respublikos

užsienio reikalų ministerija,

e-mail: Laurynas.Jonusauskas@lt-mission-eu.be

Laurynas Jonušauskas

DIPLOMATIC REPRESENTATION OF LITHUANIA IN FRANCE IN THE 1970. THE CRISIS.

Summary

The author investigates inner disagreements between the chief of Diplomatic Service Stasys Lozoraitis, and Prof. Jurgis Baltrušaitis and Antanas Liutkus, regarding the issues of Lithuania's representation in France. The crisis was solved with the interference of the USA State Department and official authorities of France. It proves that the

Lithuanian Diplomatic Service functioning under conditions of exodus was not completely independent structure able to solve its problems, and that the service was to a great extent dependent on the external factors, especially on the USA, which controlled the finances of the Lithuanian Diplomatic Service.